

Pregledni naučni rad
Primljen: 02.09.2016.

UDK: 304.4 (497.6)

IZAZOVI KULTURNE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Emir Tahirović

Fakultet za upravu u Sarajevu
pridružena članica Univerziteta u Sarajevu
emir.tahirovic@fu.unsa.ba

Samir Lokvančić

Sarajevska filharmonija
lokvancicsamir@gmail.com

Sažetak:

Kulturna politika obuhvata institucionalne potpore države sa ciljem usmjeravanja kulturnog razvoja u okviru određenih nadležnih tijela. Kao javna politika, kulturna politika se u Bosni i Hercegovini kreira i provodi u kontekstu složenog političkog sistema države u kome trinaest političko – pravnih subjekata, uz lokalni nivo vlasti, ima definisane nadležnosti u oblasti kulture. Cilj ovog rada jeste kritički pregled stanja kulturne politike u Bosni i Hercegovini kako bi se došlo do relevantnih spoznaja, preporuka i smjernica za njen razvoj u budućnosti.

Ključne riječi:

Kulturnapolitika, lokalna zajednica, politički sistem, Bosna i Hercegovina, kulturni identitet, strategija kulturnog razvoja, turizam.

Abstract:

In this work we will try to show the part of cultural policies of the local community on cultural development. Cultural policy local level is only possible systematic solution for culture and art in the current constitutional

arrangements of Bosnia and Herzegovina. We will mention a few problems with which it can meet the local administration in the implementation of strategic plans.

Key words: Cultural centers, local community, cultural identity, strategy of cultural development, turizm.

Uvod

Kulturnapolitika predstavlja svjesno regulisanje interesa u oblasti kulture svrsishodnim odabiranjem ciljeva, prioriteta i zadataka koji se ostvaruju pomoću instrumenata i aktivnosti usmjerenih na njen planirani razvoj. Ova cijelishodna definicija kulturne politike sadržajno, a i funkcionalno predstavlja zaokruženu cjelinu procesa razvoja kulture, bilo da se radi o regionalnoj, nacionalnoj ili lokalnoj kulturnoj politici. Teritorijalno gledajući, svaki od ovih nivoa politike predstavlja kako zasebnu, tako i unutrašnjim vezama isprepletenu mrežu kulturnih institucija, manifestacija, inicijativa, sporazuma i svih pojava oblika kulturnog djelovanja. U svim državama logično bi bilo da se kulturna politika razvija u koordinaciji vertikalne i horizontalne organizacije vlasti. U slučaju Bosne i Hercegovine stanje je složenije u kontekstu multietničke strukture stanovništva i društvene strukture koju obilježavaju brojne subkulture. U tom kontekstu, izazove kulturne politike nije moguće razumjeti bez elaboracije karaktera društveno – političkog sistema i institucionalnog okvira kulturnog razvoja.

(Ne)mogućnost uspješnog kulturnog razvoja u političkom sistem „dejtanske“ Bosne i Hercegovine

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Bosna i Hercegovina je imala 4.377,033 miliona stanovnika i multietničku strukturu stanovništva u svih 109 opština. Neznatni broj opština je imao dominantno jednoetničku strukturu stanovništva (iznad 90% pripadnika jednog naroda).¹ Kroz

¹ Vidi: M. Pejanović, H. Zolić, Z. Zlokapa, S. Arnautović (2006), Općine/opštine u Bosni i Hercegovini – socijalne, demokratske, ekonomske i političke činjenice: Istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka, Sarajevo: Promocult, str.57

historiju, stanovništvo Bosne i Hercegovine je razvilo, pored etničkog, i snažan bosanskohercegovački identitet. Unutar Bosne i Hercegovine su se razvili posebni regionalni identiteti koji su bili zasnovani na historijski oblikovanim regijama kao što je Hercegovina ili Bosanska Krajina. Ti identiteti su bili prepoznatljivi i prihvaćeni u širem geografsko – političkom okruženju Bosne i Hercegovine. Usljed posljedica rata u periodu 1992. do 1995. godine, došlo je do genocida, etničkog čišćenja i prisilnog raseljavanja stanovništva na prostoru cijele Bosne i Hercegovine. Prema procjenama, od 1992. do 1995. godine iz svojih domova je protjerana skoro polovina, odnosno oko 2,2 miliona stanovnika Bosne i Hercegovine. Od tog broja oko 1,2 miliona stanovnika je izbjeglo u treće zemlje, dok je oko milion osoba raseljeno unutar Bosne i Hercegovine.² Prisilna etnička teritorijalizacija stanovništva je prihvaćena od strane međunarodne zajednice kao osnova za uspostavljenje unutrašnjeg teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Nakon pregovora predstavnika Republike Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije koji su vođeni u Daytonu, 21. novembra. 1995. godine je postignut Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. Potpisivanju sporazuma je prethodila vojna intervencija NATO snaga u avgustu 1995. godine protiv Karadžićevih snaga u Bosni i Hercegovini, a potom i snažna diplomatska inicijativa međunarodne zajednice. Ugovorne strane Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini su, pored predstavnika Republike BiH i Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija, što potvrđuje međunarodni karakter sukoba u Bosni i Hercegovini koji je bilo jedino moguće okončati direktnim učešćem u mirovnim pregovorima predstavnika tri države. Mirovno rješenje je bilo jedino moguće postići usaglašenom politikom svih značajnih međunarodnih faktora, te su i potpisnici Općeg mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i Evropska unija i članice Kontakt grupe.

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini sadrži jedanaest aneksa, koji pored tri političko – pravna aspekta: ustavno uređenje, teritorijalno razgraničenje i tranzitni period, ima i „naglašenu dinamičku komponentu,

² Vidi: Informacija o povratku izbjeglica i raseljenih osoba za period 1992 – 1995, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, <http://www.mhrr.gov.ba>; 27.10.2011.

čime se mirovni proces ne tretira samo kao jednokratni čin³. Aneks 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini čini Ustav Bosne. Prema Članovima. 1 i 3. Ustava Bosne i Hercegovine: „Republika Bosna i Hercegovina nastavlja svoje pravno postojanje kao međunarodno priznata država, pod imenom Bosna i Hercegovina i sa modificiranom unutrašnjom strukturom na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. Nakon arbitražnog postupka za područje Brčkog, koji je proveden po članu V Aneksa 2. Općeg okvirnog sporazuma, 05.marta.1999. godine donesena je konačna arbitražna odluka o statusu Brčkog. Konačnom odlukom je uspostavljen poseban režim uprave za područje Brčkog, kao jedinice lokalne samouprave pod suverenitetom Bosne i Hercegovine.

Entiteti imaju asimetričnu ustavnu strukturu i teritorijalnu organizaciju vlasti. Republika Srpska ima dvije razine teritorijalne organizacije vlasti: entitetski nivo i nivo jedinica lokalne samouprave (opštine i gradovi). Federacija Bosne i Hercegovine ima složeniju teritorijalnu organizaciju vlasti u kojoj pored entitetskih i lokalnih vlasti postoji i deset kantona. Kantoni, kao federalne jedinice imaju široku političku autonomiju i vlastitu zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast.⁴ Usljed složene teritorijalne organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini, veliki dio budžetskih prihoda se usmjerava na javnu potrošnju i finansiranje glomaznog administrativnog aparata. Nadležnosti iz oblasti kulture pripadaju entitetima, a u Federaciji Bosne i Hercegovine i kantonima kao federalnim jedinicama. Na taj način institucionalni okvir kulturnih politika se vezuje za trinaest političko – pravnih subjekata u Bosni i Hercegovini. Jedinice lokalne samouprave također mogu samostalno razvijati kulturne politke. Bosanskohercegovačko društvoje politički i kulturološki potpuno dezorijentisano i izmoreno permanentnim ekonomskim i institucionalnim krizama. U takvim okolnostima kulturi se posvećuje minimalna pažnja.

³ Begić, Kasim (1997), Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1992 – 1996), Sarajevo: Bosanska knjiga i Pravni centar fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina., str.239

⁴ Član III/4. Ustava Federacije BiH, br. 1/94, 30.mart 1994.

Mogućnosti afirmacije kulturnih identiteta u Bosni i Hercegovini

U našoj zemlji krovno tijelo zaduženo za donošenje dokumenata koji se odnose na javne politike je Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. U sklopu ovog Ministarstva postoji devet sektora, a jedan od njih je Sektor za nauku i kulturu sa Odsjekom za kulturu⁵. Nadalje, u sastavu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine postoji Ministarstvo za kulturu i sport u sklopu kojega postoji Sektor za kulturno naslijeđe i kulturu⁶. Ministarstvo za kulturu i sport Federacije Bosne i Hercegovine nije nalogodavno tijelo, nego koordinacijsko prema nižim nivoima vlasti, a to znači da ovo Ministarstvo ne može biti kreator, niti instrument provođenja kulturne politike. Na nivou Kantona Sarajevo egzistira Ministarstvo kulture i sporta sa Sektorom za kulturu koji vrši upravne i druge stručne poslove koji se odnose na: utvrđivanje i predlaganje politike razvoja kulture i kulturnih djelatnosti, pripremanje, provođenje i praćenje zakona i propisa u oblasti kulture, osnivanje i nadzor nad radom javnih ustanova kulture iz nadležnosti Ministarstva, organizovanje i učestvovanje u organizovanju kulturnih manifestacija od značaja za Kanton, regulisanje i obezbjeđivanje uslova za zaštitu, revitalizaciju, restauraciju kulturno-historijskog i graditeljskog naslijeđa, muzeja, spomenika i spomeničkih ansambala na području Kantona, a obavlja i druge stručne poslove koji se odnose na nadležnost Ministarstva u oblasti kulture⁷. Slična ministarstva postoje i u svim drugim kantonima.

U bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska postoji Ministarstvo prosvjete i kulture,⁸ čija uloga nije samo koordinacijska prema nižim nivoima vlasti, nego je moguće i kreiranje i provođenje politika. Konačno, pri Vladi Brčko Disktrikta BiH postoji Odjeljenje za privredni razvoj,

⁵ Ministarstvo civilnih poslova BiH-http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_nauka_kultura/kontakti/default.aspx?id=2324&langTag=bs-BA (preuzeto/15.11.2016.)

⁶ Ministarstvo kulture Federacije BiH <http://www.fmks.gov.ba/o-ministarstvu/shema-organizacije-i-djelokrug-rada> (preuzeto/19.11.2016.)

⁷ Ministarstvo obrazovanja i KS <http://mks.ks.gov.ba/sektori/kultura> (preuzeto/17.11.2016.)

⁸ Vlada RS <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/default.aspx> (preuzeto/20.11.2016.)

sport i kulturu⁹. Zaključujemo da u čitavoj državi postoji 14 ministarstva koja se bave kulturom ili po svojim ustavnim ovlaštenjima imaju kulturu u nadležnosti. Ali, kada je u pitanju donošenje jedinstvenih akata na teritoriji čitave države, ne postoji vertikalna subordinacija od najviših do najnižih tijela. U takvom institucionalnom ustrojstvu, lokalne zajednice se javljaju kao vlasti koje na najneposredniji način mogu razvijati i provoditi kulturne politike. Uzimajući zemlje regiona kao referentne tačke koje imaju slične uslove života, ali daleko politički jasniju sliku državnog uređenja i društvenih odnosa (po osnovu donošenja i provođenja kulturne politike na nacionalnom nivou), vidimo da su i te referentne tačke napravile neki napredak, ali ni izbliza onoliko koliko je neophodno za uspješno provođenje održivih i transparentnih kulturnih aktivnosti. Dakle, kada se uzme u obzir neuporedivo teža pozicija države Bosne i Hercegovine po osnovu donošenja krovnog dokumenta kulturne politike i sprovođenja iste, onda zaključujemo da svaki razgovor na temu kulturnih politika na nacionalnom nivou u dogledno vrijeme nije izgledan.

Strategije kulturnog razvoja

Sljedeći problem kulturnog organizovanja jeste ne postojanje strategije kulturnog razvoja na svim razinama vlasti, uz čestu pojavu netransparentnog dodjeljivanja finansijskih sredstava kulturnim projektima bez jasnih kriterija i objektivnog sagledavanja njihove društvene opravdanosti i vrijednosti. Takva praksa kod građana izaziva pasivan odnos prema kulturnom i ukupnom društvenom razvoju njihovih zajednica.

U socijalističkom sistemu, kultura se dominantno definisala kao „potrošnja“ sa ideološkim ciljevima, dok se u savremenom svijetu kultura profiliše kao strateški resurs u funkciji sve rastuće ekonomske liberalizacije, komodifikacije kulture i kao važan instrument društvenog razvoja. Traženje sredstava od sponzora, fondacija i individualnih donatora i pokrovitelja nameće se kao nužnost, naročito u zemljama gdje je država jedina imala obavezu finansiranja kulture. To je posebno važno za zemlje u tranziciji kao što je Bosna i Hercegovina. Menadžerski pristup

⁹ Vlada Brčko Distrikta <http://www.bdcentral.net/index.php/ba/odjeljenja-vlade-brko-dsotrikta-bih/privredni-razvoj-sport-i-kultura> (preuzeto/19.11.2016.)

kulturi se javlja kao nužnost. Iako znamo da su menadžerske metode i tehnike nerado prihvatane kao način upravljanja u organizacijama kulture, ove tehnike ipak treba razmatrati kao nužnost u okolnostima tranzicije i ekonomsko – socijalne nerazvijenosti. Okosnicu uspješnog funkcionisanja kulturne politike predstavljaju javni, privatni sektor i civilna inicijativa. U razvijenim zemljama zapada postoje razne fondacije ili fizička lica koja kulturu i umjetnost samostalno finansiraju. Poznajući bosanskohercegovačku situaciju u ovoj oblasti, ne nazire se dovoljan broj fondacija niti fizičkih lica koji imaju volju, a niti dovoljno sredstava da ulažu u ovu oblast. Ostaje da se razmatra menadžerski pristup dodatnog finansiranja putem pravilnog menadžerskog pristupa i namicanja sredstava menadžerskim sposobnostima. U prvom planu, to su metode kao što su marketing, upravljanje timom, detaljno strateško i finansijsko planiranje itd. Ove metode su danas gotovo postale nužnost i još jedan pokazatelj da je kultura u vrlo živoj interakciji s ekonomskim okruženjem. Pristup koji uključuje disperziju finansijskih sredstava mogli bismo definisati kao mješovito finansiranje, od javnih sredstava opštinskog budžeta preko fondacija, sponzorstava i donacija, do javno-privatnog partnerstva.

Strategije kulturnog razvoja lokalne zajednice i njena evaluacija

Konačno, evaluacija kulturnih politika i njihova komparacija sa sličnim kulturnim politikama (*benchmarking*) zemalja iz okruženja mogu biti ključni aspekti međunarodne saradnje u domenu istraživanja u kulturi. Tu dolazimo do jednog od problema kulturne politike u lokalnim zajednicama u BiH a to je da ove politike, i u rijetkim mjestima gdje ih ima, djeluju bez mreže međunarodne saradnje ili umrežavanja sa nosiocima kulturnih politika drugih lokalnih zajednica i viših nivoa vlasti. Za razliku od tradicionalnih metoda međunarodne kulturne saradnje, današnja međunarodna saradnja predstavlja kulturno umrežavanje, članstvo u međunarodnim mrežama itd. Pomenuti segment se odvija po „inerciji“. Ovdje se zaobilazi činjenica da se putem međunarodne kulturne saradnje mogu uzeti višestruki benefiti. U prvom redu, preuzimaju se međunarodna iskustva kada su u pitanju kulturne politike, dok članstvom u međunarodnim organizacijama naši stručnjaci, kroz stalna i aktivna učešća u radu istih, postaju prepoznatljiviji na međunarodnoj razini. Također, sva članstva u međunarodnim

organizacijama mogu biti i put ka međunarodnim fondovima preko kojih kulturne organizacije mogu aplicirati na pristupna sredstva. Međunarodna kulturna saradnja treba da obuhvata sljedeće: promociju bosanske kulture i baštine u međunarodnim razmjerama, kulturnu saradnju sa drugim zemljama, mobilnost umjetnika i kulturnih radnika u međunarodnim okvirima i prikupljanje podataka o fondacijama na kojima kulturne organizacije mogu uzeti učešća.

Kultura i turizam

Sljedeći problem jeste da politika kulturnog razvoja nema značajno mjesto u strateškoj razvojnoj planskoj politici sektora turizma na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini. Kulturne organizacije u novim uvjetima nisu uzele više učešća u turističkoj ponudi. Kulturni menadžment ili upravljanje institucijama kulture, u ovom slučaju kulturni centri ili drugi manifestacijski instituti, upravo u ovom segmentu, trebaju iznaći opravdanje za svoje postojanje. Zbog sve zahtjevnijih, iskusnijih i rafiniranijih turista-kupaca, koji sve više očekuju od ponude, kvalitet ponude postaje strateška varijabla u borbi za tržišni udio. S izazovom kako poboljšati kvalitet ponude, danas se susreću sve turističke destinacije. Rastuća potreba za nestandardiziranim uslugama i individualiziranim ponašanjem turista, direktno je povezana i sa sve većim nastojanjima za učenjem, što se često manifestuje ozbiljnim pokušajima upoznavanja stranih kultura. Sve atraktivne činitelje turističke ponude moguće je podijeliti na:

- prirodne atrakcije (planina, jezera, more, klima, flora i fauna i druga geografska obilježja destinacije i prirodnih resursa);
- izgrađene atrakcije (turistička infrastruktura, uključujući historijsku i modernu arhitekturu, spomenike, šetališta, parkove, kongresne centre i sl.);
- kulturne atrakcije (historija i folklor, religija i umjetnost, pozorište, muzika, ples i drugi oblici zabave, muzeji – neki od ovih mogu se razviti u posebne događaje, festivale i dramske izvedbe koje prikazuju epizode iz historije mjesta);
- društvene atrakcije (način života i običaji domicilnog stanovništva, jezik i mogućnosti za druženja).

Bosna i Hercegovina u postratnom vremenu bilježi turistički razvoj.

Kultura može biti dodatni poticaj prilivu još većeg broja turista, pogotovo ako ta kultura ima svoj organizirani, kontinuirani i prilagođeni sadržaj. Ovdje moramo naglasiti da je kultura i kulturno naslijeđe u veoma bliskim odnosima sa turizmom. To dokazuje i nedavno održana konferencija (02/2015) UNWTO/UNESCO Svjetska konferencija o turizmu i kulturi koja je okupila ministre turizma zemalja članica UNESCO-a i Svjetske organizacije za turizam. Ovdje je jasno pocrtano kako turizam i kulturne aktivnosti mogu uz zajedničke aktivnosti razviti okvir upravljanja za održivi kulturni turizam, što doprinosi socio-ekonomskom razvoju lokalnih zajednica. Tu se promoviraju cross-kulturne razmjene i generiraju sredstva za očuvanje baštine. Također, naglašena je važnost stvaranja zajedničke institucionalne struktura za planiranje i upravljanje kulturnim turizmom, te osigurati angažman u zajednici i osnažiti saradnju sa privatnim sektorom¹⁰.

U ovom kontekstu razvojni strateški planovi kulturnog razvoja moraju obuhvatiti turizam. Trenutni uticaj kulturnih događaja nije dovoljan da bi zajednice bile prepoznatljive na regionalnom i međunarodnom planu. Također, kulturni sadržaji moraju biti prilagođeni strukturi i afinitetu konzumenata. Kultura je jedan od činilaca turističke privrede i doprinosi, kako razvoju lokalnih zajednica, tako i u zadovoljenju kulturnih potreba građana (kod građana stvara osjećaj zadovoljstva i poštovanja prema lokalnoj zajednici u kojoj živi) a time i razvoju države u cjelini.

Zaključak

Kulturna politika predstavlja sistemski proces institucionalnog djelovanja i reguliranja kulturnog razvoja sa ciljem promocije različitih društvenih identiteta, kulturne raznolikosti, podrške kreativnosti i učešća građana u kulturnom životu. Kao posebna društvena vrijednost kultura se manifestira i razvija u djelovanju različitih institucionalnih i vaninstitucionalnih aktera od nacionalne do lokalne razine teritorijalne organizacije vlasti. Bosni i Hercegovini je potreban sistematski pristup po pitanju kulturnih politika.

¹⁰ http://whc.unesco.org/en/news/1235?=&utm_source=CLT-WHC&utm_medium=email&utm_term=whc&utm_content=whc-information&utm_campaign=whc-information-february-en-20150212 (pristupljeno 27.03.2017.)

U poremećenom sistemu društvenih vrijednosti i uslovima političke i ekonomske tranzicije u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine akteri vlasti nisu prepoznali njen potencijal u društvenom i ekonomskom razvoju. Multietnička struktura Bosne i Hercegovine sa brojnim tradicionalnim subkulturama na globalnom tržištu uz koordinaciju i harmonizaciju sa drugim razvojnim politikama predstavlja veliku šansu razvoja lokalnih zajednica a time i države u cjelini. Tradicionalno historijsko naslijeđe uz primjenu novih modela kulturne politike u kontekstu novih društvenih okolnosti može biti osnova za novi strateški pristup u definiranju ciljeva kulturnog razvoja.

Literatura:

- „*Convergence, creative industries and civil society: the newcultural policy*“ (2001). Institute for International Relations, Zagreb.
- „*Ilots artistiques urbains (nouveaux territoires de l`art en Rhone-Alpes)*“ (2002), Grenoble.
- Agenda 21 for Culture. An undertaking by cities and local governments for cultural development, Ajuntament de Barcelona, <http://www.agenda21cultura.net/>
- Barker, C. 2000. Cultural studies: theory and practice. London: Sage
- Begić, Kasim (1997), Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1992 – 1996), Sarajevo: Bosanska knjiga i Pravni centar fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.
- Colin, Mercer. (2006) “*LOCAL POLICIES FOR CULTURAL DIVERSITY: SYSTEMS, CITIZENSHIP, AND GOVERNANCE- WITH AN EMPHASIS ON THE UK AND AUSTRALIA*”
- De la Durantaye, M. 2002. Municipal cultural policies in Quebec. Canadian Journal of Communication 27(2002):305-313.
- Domazet Anto, Halilbašić Muamer, Osmanković Jasmina, Peštek Almir, (2016) “*Kreativne industrija u Kantonu Sarajevo*”, Ekonomski institut Sarajevo.
- Dragičević-Šešić, Milena i Dragojević, Sanjin. (2006) „*Zamišljene ili prave podele? Kulturne politike i njihove granice*“, Zbornik FDU, br. 10,
- Dragičević-Šešić, Milena. (2006) “*Theatre, public space and city identity – memory politics as a challenge in preserving Belgrade`s multicultural identity*“ in: Theatre and Identity, ed. by Jelena Luzina, Faculty of Dramatic Arts, Skopje, pp. 21–47.
- Dragičević-Šešić, Milena. „*Nevidljivo pozorište na ulicama Beograda*“, Zbornik FDU, br. 2.
- Dragičević-Šešić, Milena, “*Kultura u funkciji razvoja grada*“ UDK 316.72:711.42008:351.85, Za potrebe programa STAGE Vijeća Evrope.

- Dragičević-Šešiš, Milena. (2005) „*Demokratičnost i dometi kulturne politike*“, Zbornik FDU, br. 8–9.
- Eurocult 21 Stories. City of Helsinki Cultural Office. Compendium of Urban Cultural Policy Profiles, <http://www.eurocult21.org>
- García, Beatriz. (2004) „*Urban Regeneration, Arts Programming and Major Events*“. International Journal of Cultural Policy (pp.103–118), by Taylor & Francis.
- Gibson L. and Stevenson D. (2004) Urban Space and the Uses of Culture. International Journal of Cultural Policy 10(1): 1- 4
- Gibson, Chris & Homan, Shane. (2004) „*Urban Redevelopment, Live Music and Public Space*“. International Journal of Cultural Policy (pp. 67–84), by Taylor & Francis.
- Goodey, Brian, (1983) „*ed. Urban Cultural Life in the 1980's – Report and Essays from Twenty-One Towns Project*“, Council of Europe, Strasbourg.
- Grodach, Carl and Loukaitou-Sideris, Anastasia. Cultural Development Strategies and Urban Revitalization: A Survey of US Cities. Forthcoming in the International Journal of Cultural Policy.
- Jordi Pascual Ruiz, Sanjin Dragojević, (2007) „*Vodič za učešće građana/ki u razvoju lokalnih kulturnih politika u evropskim gradovima*“ Fondacija INTERARTS_Barselona, Udruženje ECUMEST_Bukurešt, Evropska kulturna fondacija_Amsterdam, EXPEDITIO_Kotor
- Leveillee, Jacques & Lafortune, Benoit. (1989) „*Culture municipale et municipalisation de la culture*“, Le Sablier (Quebec), vol. 7, num. 2,
- Leye, Marijke & Janssens, Ivo. (2004) „In search of culture, in City“ (pp. 288–294), by Carfax Publishing.
- Lisa Andersen and Margaret Malone. (2013) „All Culture is Local“- Good practice in regional cultural mapping and planning from local government
- Matarasso, François. (1997) „*Use or Ornament, the Social Impact of participation in the Arts*“, Comedia, Bournes Green.
- Matarasso, Francois. Recognising Culture. (2001) „*A Series of Briefing*

Papers on Culture and Development“, Comedia, Unesco, Department of Canadian Heritage.

- Mercer, Colin. (1994) „*Cultural Policy: research and the governmental imperative*“ Media Information Australia, 73, pp.16–22.
- Miles S. and Paddison R. (2005) Introduction: The rise and rise of culture-led urban regeneration. *Urban Studies* (42)5-6, 833-840
- Mommas, H.(2004) Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy. *Urban Studies*(41)3, 507–532.
- Pejanović, M. Zolić, H. Zlokapa, Z. Arnautović S. (2006), *Općine/opštine u Bosni i Hercegovini – socijalne, demokratske, ekonomske i političke činjenice: Istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka, Sarajevo: Promocult.*
- Pejanović, Mirko, Elmir, Sdiković. (2010), *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: TKD Šahinpašić.*
- Švec-Španjol, Sonja, Vujnović, Andrea. „*Centri za kulturu – paradigme prošlosti ili potencijal budućnosti*“.
- Vrtipah, Vesna (2006) „Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. Stoljeću, Sveučilište u Dubrovniku
- Wilks-Heeg S. and North P. (2004) Cultural policy and urban regeneration: A special edition of *Local Economy*. *Local Economy* (19)4, 305-311.
- Zukin, (1995) *The Cultures of Cities*. Malden, Mass and Oxford, UK: Blackwell Publishers, str 2
- Ustava Federacije BiH, br. 1/94, Član III/4. 30.mart 1994.

Internet izvori

- Comedia – www.comedia.org.uk European Academy of the Urban Environment – www.eaue.de
- Culture-Supporting Europe’s cultural and creative sectors- http://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/cities-regions_en

- European Commission Urban Pilot Projects- www.inforegio.org/urban/upp/frames.htm
- European Sustainable Cities- ourworld.compuserve.com/homepages/European_Sustainable_Cities/homepage.htm
- European Urban Forum – www.inforegio.cec.eu.int/urban/forum/
- Forum on Creative Industries – www.mmu.ac.uk/h-ss/sis/foci/welcome1.html
- Global Ideas Bank (Institute for Social Inventions) – www.globalideasbank.org
- http://eprints.qut.edu.au/74438/1/Cultural_Strategies_IJCP_prepub.pdf
- http://whc.unesco.org/en/news/1235?=&utm_source=CLT-WHC&utm_medium=email&utm_term=whc&utm_content=whc-information&utm_campaign=whc-information-february-en-20150212
- <http://www.Entereurope.Hr/Cpage.aspx?Page=Clanci.aspx&Pageid=13&Clanakid=1442>
- http://www.tranzicijska-pravda.org/wp-content/uploads/2015/06/Zvornik_Dom_kulture_Celopek-nk-26.01.2015-ff.pdf
- Huddersfield Creative Town Initiative – www.creativetown.com
- International Council for Local Environmental Initiatives – www.iclei.org/iclei/casestud.htm
- International Institute for Sustainable Development – iisd1.iisd.ca/default.htm
- International Urban Development Association – www.inta-aivn.org/
Kao John, Jamming – www.jamming.com
- Management – www.links.management.org.uk
- Megacities – www.me-gacities.nl/Randers Urban Pilot Project – www.undervaerket.dk/RSS (European Regional Development Fund and Cohesion Fund Projects) – www.inforegio.org/wbover/overstor/stoies/D/RETD/st100_en.htm SCN(Sustainable Communities Network) – www.sustainable.org/casestudies/studiesindex.html United

Nations Management of Social Transformations www.unesco.org/most/bphome.htm#1

- Ministarstvo civilnih poslova BiH-http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_nauka_kultura/kontakti/default.aspx?id=2324&langTag=bs-BA
- Ministarstvo kulture Federacije BiH <http://www.fmks.gov.ba/o-ministarstvu/shema-organizacije-i-djelokrug-rada> (preuzeto/19.11.2016.)
- Ministarstvo obrazovanja KS <http://mks.ks.gov.ba/sektori/kultura>
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, <http://www.mhrr.gov.ba>; Informacija o povratku izbjeglica i raseljenih osoba za period 1992 – 1995.
- The Innovation Journal – www.innovation.cc/index.html
- Vlada Brčko Distrikta <http://www.bdcentral.net/index.php/ba/odjeljenja-vlade-brko-dsitrikta-bih/privredni-razvoj-sport-i-kultura>
- Vlada RS <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/default.aspx>